

УДК 378.012

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ГРІ

Ірина Федь

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
ir.e.k@mail.ru

Анотація. Народні ігри мають багатовікову історію. Вони дуже різноманітні, бо відображають різні сфери матеріальної та духовної творчості людини. Кожний народ із покоління в покоління передає народні ігри, через які діти, граючись і бавлячись, пізнають навколишній світ, удосконалюють свої здібності, оволодівають багатьма сферами людської діяльності. Багатьма народами гра використовується як засіб виховання. Разом з іншими засобами, вона забезпечує передачу накопиченого народом соціального досвіду від одного покоління іншому, забезпечує розвиток особистості.

Аналіз педагогічних досліджень свідчить про необхідність використання гри у вихованні особистості дитини. Сьогодні гра стає школою соціальних відносин для кожної дитини. Під час гри малеча ознайомлюється з великим діапазоном людських почуттів і взаємостосунків, вчиться розрізняти добро і зло. Завдяки грі в дитини формується здатність виявляти свої особливості, визначати, як вони сприймаються іншими, і з'являється потреба будувати свою поведінку з урахуванням можливої реакції інших.

Ключові слова: виховання; гра; засіб виховання; народна педагогіка; народні ігри; народні іграшки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Загальновідомо, що потреба в грі ніколи не зникне в людини. Для дитини особлива цінність гри полягає не лише в тому, що вона дає їй можливість як загального, так і фізичного, духовного зростання, а й у плані підготовки до різних сфер життя. Гра для дитини, особливо в молодшому шкільному віці, наділена ще й дослідницьким змістом, який дає змогу моделювати все те, що існує поза грою. Саме через гру дитина швидше знайомиться з правилами та нормами спілкування з оточенням – із світом природи, із людьми; швидше опановує навички й звички культурної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній і психологічній літературі питання теорії гри розроблені в працях Н. Крупської, А. Макаренка. Різні її аспекти розглядаються також у працях Д. Ельконіна, А. Усової, Р. Жуковської, М. Яновської. Грі, як одному з вагомих помічників у вихованні майбутнього покоління, було присвячено засідання «круглого столу», у якому взяли участь: О. Савченко, Л. Балім, А. Заїка, С. Кириленко, О. Ночвінова, І. Мартинюк, В. Киричок, Є. Помиткін, О. Немежанська, О. Рисенко, В. Книш, А. Тютюнников та ін. Із початком навчальної діяльності в житті дитини настає

новий етап, де гра займає не останнє місце. У сучасних умовах – це не спонтанні сюжетні ігри, не стихійно засвоєні від старших поколінь розваги за правилами. Сьогодні гра контролюється системою суспільного виховання і стає школою соціальних відносин для кожної дитини.

Формулювання цілей статті. Мета публікації полягає в обґрунтуванні необхідності використання гри як засобу виховання дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із давніх часів в Україні будь-які зібрання дітей супроводжувалися ігровою діяльністю. Змагалися в катанні на ковзанах, санях, стрільбі з лука, метанні тощо. Народна виховна мудрість передбачала розв'язання важливих психологічних завдань формування особистості дитини, а саме: засобами народної гри виводила малечу з її повсякдення. Через гру дитині надавалася змога заявити оточенню про свій позитивний потенціал. Саме в грі моделі сюжетної справи активізували рухливість, викликали позитивні емоції, розвивали мислення.

Із переходом з умов гри до умов навчальної діяльності настає в житті дитини переломний момент. Нове становище дитини в суспільстві визначається тим, що вона не просто йде з дитячого садка до школи, а тим, що навчання для неї стає віднині обов'язковим. За результат свого навчання дитина нестиме відповідальність перед собою, учителем і сім'єю. Із цього часу дитина мусить дотримуватися однакових для всіх школярів правил. І тут на допомогу учням і вчителям знову приходить гра. У грі існує суб'єктивна свобода для дитини. Вона має змогу самостійно розподіляти ролі, контролювати одна одну, спостерігати й допомагати товаришеві у виконанні будь-якого завдання. Дитина виконує роль, яку взяла на себе, урахувавши свій досвід.

Учений-педагог Г. Волков пише: «У процесі гри діти з раннього віку залучаються до самовиховання... Це перша школа для дитини. Не випадково й сьогодні представники старшого покоління – бабусі й дідусі, які мають великий життєвий досвід, застерігають дуже суворих батьків: «Не заважайте дітям гратись!» [1].

Гра, забава належать до головних атрибутів дитинства. Вона виникла у відповідь на потреби суспільства, у якому живуть діти. Гра є «першим виявом праці людини», у ній проявляються характерні риси дитини [5]. Вона є підготовкою до життя й праці дорослої людини. Так, видатний педагог А. Макаренко в житті дитини, у її правильному трудовому вихованні великого значення надавав грі. В одній із лекцій для батьків він писав: «Гра в житті дитини має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте» [6]. Про педагогічну значущість гри писала і С. Русова: «Вона задовольняє найкраще вимогу дитинства в активності, в діяльності, в різноманітних рухах; вона найкраще допомагає дитині зрозуміти себе саму, навчає переймати дії не механічно, а свідомо, відшуковуючи найзручніші засоби, щоб утворити нові свої

власні комбінації рухів, образів, відносин живих істот і неживих речей, нові твори своєї вічно-активної творчої думки» [9].

Ігри (дидактичні, рухливі, творчі) сприяють розумовому, моральному, трудовому і фізичному вихованню. Дорослі застосовують їх для того, щоб процес навчання молодших школярів був корисним і цікавим.

Для учнів початкової школи найбільш улюбленими є творчі ігри [11]. Така гра виникає з ініціативи дітей, які самостійно розвивають сюжет, розподіляють ролі, споруджують «будівлі» з найрізноманітніших матеріалів. Дотримуючись «правил» у ролях, які відображають взаємини між дорослими в суспільстві, учні їх засвоюють. У відтворенні школярем самостійних дій у ролях дорослих закладені величезні можливості виховання кращих якостей його особистості.

Довгий час у школі недооцінювалося значення сюжетно-рольової гри в молодшому шкільному віці. Н. Крупська зазначала, що школа відводить дуже мало місця грі, відразу нав'язуючи дитині підхід до будь-якої діяльності методами дорослої людини, недооцінюючи значення гри як організуючого фактора: «Перехід від гри до серйозних занять надто різкий, між вільною грою і регламентованими шкільними заняттями виникав нічим не заповнений розрив. Тут потрібні перехідні форми» [4].

Чи може гра бути засобом виховання поза педагогічним процесом? Як приклад, ігри дітей, змістом яких ніхто не цікавиться ні в сім'ї, ні в школі. Оскільки дитина відображає в іграх свої враження від навколишнього життя – як позитивні, так і негативні, то ці ігри не минають безслідно: вони справляють позитивний чи негативний вплив на дітей, але не стають засобом виховання. Гра виконує виховну функцію лише тоді, коли її цілеспрямовано застосовують у єдиній системі, коли нею керують. Подальше вдосконалення ігрової діяльності молодших школярів нерозривно пов'язане з повноцінним використанням у педагогічному процесі всіх видів гри як важливого засобу виховання.

Як відомо, ігрова діяльність молодших школярів ґрунтується на своєрідності й посиленому розвитку їхньої уяви, а також на бажанні стати самостійним, активним. Проте далеко не всі діти активні, ініціативні, творчі, тому самостійні сюжетно-рольові ігри молодших школярів не викликають якісних змін у формуванні особистості.

Основна роль педагога під час організації гри – створити таке входження дитини в доросле життя з його, на жаль, жорстокими нормами, щоб головним чином не зашкодити дитині. На жаль, інколи спостерігається пасивне ставлення вчителя до творчої гри, недооцінка її як важливого педагогічного засобу. Це пояснюється, з одного боку, слабкою поінформованістю вчителів щодо педагогічної цінності гри, а з іншого – недостатньою увагою вчителів до створення сприятливих умов для організації сюжетно-рольової гри дітей як у приміщенні, так і на дворі. Досвідчені педагоги постійно дбають про те, щоб зміст ігор відповідав завданням виховання, щоб діти брали на себе ролі, які сприяють вихованню дружби, турботи, любові до професій. Вибір сюжетів

рольових ігор часто залежить від вражень і спостережень дітей, від професійного оточення, від книг тощо.

Під час керування грою вчителю потрібен постійний контакт із гравцями, що дає змогу краще вивчати вподобання дітей, точніше відобразити їхні інтереси в грі. Дуже важливо для встановлення такого контакту, привчати дітей радитися з учителем, підбираючи гру, іграшки, матеріал. У доборі гри вчитель зважає на те, у яких умовах вона проводитиметься, й у зв'язку з цим виникає потреба в плануванні діяльності.

Рольові ігри погано піддаються плануванню, бо вони проводяться з ініціативи учнів. Але вчитель зобов'язаний заздалегідь передбачити план гри, засоби, мету. Зміст ігор збагачується, якщо учні мають небагато іграшок, саморобного ігрового матеріалу, зручне приміщення і спеціально обладнаний майданчик. Створюючи оптимальні умови для ігор, педагогічний колектив школи повинен дбати про доцільність розміщення ігрового матеріалу, бо саме правильно обладнані ігрові кімнати мають значні переваги: зосередження ігрової зони в комплексі, розмаїтість ігрового матеріалу дає змогу дітям об'єднатись у групи, що позитивно впливає на емоційний стан.

Дуже рано залучали дитину до гри в практиці народного виховання. Діти надто спостережливі, уважні, схильні до наслідування, тому трудове виховання відбувалося повсякденно в процесі гри, під час ознайомлення з навколишнім, у спостереженні за працею дорослих, наслідуванні її. «Різні форми серйозної діяльності дорослих слугують зразками, які відтворюються в ігровій діяльності дітей. Ігри органічно пов'язані з усією культурою народу; свій зміст вони черпають із праці і побуту оточуючих», – наголошував відомий психолог [8].

Особливе місце серед пам'ятників матеріальної культури, що використовувалися в трудовому вихованні й формуванні працелюбства в дітей, належить народній іграшці. Українська народна іграшка загалом свідчить про трудову спрямованість народної системи виховання. Серед різноманітних іграшок, які слугували гармонійному розвитку дітей, значна кількість таких, за допомогою яких дитина набувала навичок трудової діяльності, привчалася до працелюбства. Іграшки цієї групи представляють: предмети домашнього вжитку; знаряддя сільськогосподарської праці; засоби транспорту; домашні тварини; ляльки тощо [10].

Відомий психолог С. Рубінштейн відзначав: «Спочатку дитина грає з іграшкою, відтворюючи з нею ту чи ту дію, наприклад, поганяє коня, укладає ляльку спати тощо, не беручи ще на себе певної ролі. Між 2,6 – 3 роками ... дитина починає брати на себе роль і наділяти нею ігровий матеріал. У подальшому вимоги до іграшок змінюються; вони повинні мати подібність із реальними предметами» [8].

Асортимент продукції кустарних промислів являв собою в зменшеному вигляді різноманітні предмети селянського вжитку: топірці, молотки, лопатки,

сани, вози, коней в упряжці, а також пральні набори, меблі, човни, млини тощо, тобто всі предмети, які б готували дітей до трудової діяльності, привчали до працелюбства. [7].

Коли діти підростали, вони часто в іграх використовували іграшки власного виготовлення, поступово ознайомлюючись із працею різьбяр, гончара та ін. Народна педагогіка вчить: «Ніхто не забороняє дітям брати для цієї справи ножа, хіба що вони ще малі. Але до тих пір, поки не поріжуть пальці, до того часу не навчаться майструвати» [2].

У багатомітній історії українського народу, у його матеріальній культурі чітко простежується трудова основа виховання, формування працелюбства в майбутнього покоління. Навіть незначна кількість, частково виготовлених батьками дитячих знарядь праці, предметів побуту, іграшок, знайдених археологами, зібраних етнографами, дає право стверджувати, що в системі підготовки до праці дітей в родині широко використовувалися предмети матеріальної культури. Якнайповніше і найрізноманітніше в цій системі застосовувалася зроблена за допомогою батьків дитяча іграшка, бо «діти та іграшки нерозлучні: у всі часи і повсюди, де жили люди, діти мали ті чи інші іграшки. Вони стали невід'ємною частиною життя» [3].

Зважаючи на велике значення іграшки, яку А. Макаренко справедливо називав матеріальним центром гри, керівники школи створюють сприятливі умови для організації рольових ігор на повітрі: споруджують спортивно-ігрові комплекси. Обладнуючи їх, учителі не забувають про простір для учнів, про підвищення їхньої рухової активності внаслідок раціонального розміщення ігрового обладнання.

Виховна ефективність рольової гри залежить від добору тематики, змісту ігор, розвитку їх сюжету. Тематика більшості сюжетно-рольових ігор молодших школярів, особливо в 1 – 2 класах, мало відрізняється від ігор вихованців дитячого садка. Однак у школі зміст ігор ускладнюється під впливом систематичної роботи вчителя над збагаченням уявлень учнів про явища навколишньої дійсності, а також умілого педагогічного керівництва.

В організації сюжетно-рольових ігор необхідно продумати використання ігрового матеріалу, що відповідав би гігієнічним вимогам. Особливу увагу варто звертати на те, де граються діти (на килимі, за столами), яка в них постава під час гри.

Добираючи іграшки, треба орієнтуватися на вік, інтереси й можливості дітей. Іграшки мають допомагати молодшим школярам у сприйманні явищ навколишнього світу, праці дорослих. Необхідно, щоб тематика, за якою комплектується асортимент ігрового матеріалу, відповідала змісту найпоширеніших дитячих ігор на побутові, професійні сюжети, а також героїко-романтичні теми.

У побутових іграх відображаються ті соціальні відносини, які емоційно збуджують дитину. Насамперед у цих іграх виявляється суть взаємин близьких

для дитини людей. Своєрідним їх представником у грі 6 – 7-річних дітей є лялька. «Ляльки повинні спати й гуляти, одягатися й роздягатися, ходити в гості й виконувати яку-небудь корисну роботу в іграшковому царстві», – писав А. Макаренко. Зважаючи на потребу молодших школярів, особливо дівчаток, у відображенні людських стосунків, що найяскравіше виявляються в іграх із лялькою, для ігрових куточків доцільно добирати сучасних ляльок, що мають конкретні образи. Ігри з ляльками різного розміру з комплектом зимового і літнього, додаткового одягу, а також відповідні «знаряддя праці» допомагають відтворити взаємини дорослих у сім'ї, побуті, праці, сприяють вихованню високих моральних якостей. Іграшки, що зображують відомі школярам предмети, знаряддя праці тощо, відтворюють у пам'яті учнів початкової школи певне явище навколишнього життя і часто допомагають розвитку сюжету гри.

Великим недоліком є статичність ігрового обладнання та його зберігання. Якщо в ігровій зоні класу місяцями зберігається незмінний порядок у розміщенні тих самих іграшок, це затримує розвиток змістовних різноманітних ігор, не викликає у дітей прагнення до творчості, а, навпаки, закріплює звичку до повторення давно відомих ігрових дій і сюжетів. Тому так важливо, добираючи іграшки, брати до уваги виховні завдання, рівень розвитку, бажання молодших школярів, а також посилювати їхній інтерес до іграшок, створювати або починати нову гру зі старими іграшками.

Спостереження за іграми доводять, що готові, покупні іграшки не завжди задовольняють запити дітей. Якщо вони мають змогу виготовити для гри різні речі, то вона йде радісно, жваво. Робота учнів над створенням реквізиту й бутафорії збагачує гру, ніби розширює її сюжет, уточнює уявлення молодших школярів про те, що вони хочуть зобразити, активізує їх.

Висновки. Здатність бачити й розуміти ігри школярів не виникає сама по собі. Вона виробляється поступово в процесі уважних щоденних спостережень за змістом ігор, за поведінкою в них учнів і є однією з головних умов, необхідних для виховання. Спостереження за іграми допомагають учителю вивчати дітей, впливати на їхню поведінку, на формування рис характеру. Знання особливостей своїх вихованців дає змогу вчителю заздалегідь обдумувати керування іграми, щоб вони стали ефективним засобом виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков // Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 1999. – 168 с.
2. Детские игрушки и игры разные. Собраны на Чигиринщине Киевской губернии. – Киев, 1904.
3. Игрушка. Ее история и значение / [упоряд. Б.Е Игра]. – М.: 1912.
4. Крупская Н. К. Педагогические сочинения / Н.К. Крупская. – М., 1950. – Т. 3. – С. 57 – 58.
5. Макаренко А. С. Твори: [в 7 т.] / А. С. Макаренко. – К., 1954. – Т. 4. – С. 387, Т. 5. – С. 103.

ІРИНА ФЕДЬ

Становлення особистості дитини молодшого шкільного віку в грі

6. Макаренко А. С. Лекции о воспитании / А.С. Макаренко. – М., 1950. – С. 51.
7. Россихина С. Русская народная игрушка / С. Россихина. – М., 1959.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Изд. Минист. просвещения РСФСР, 1948.
9. Русова С. Дошкільне виховання / С. Русова. – Катеринослав, 1918. – 162 с.
10. Сявавко Е. И. Украинская этнопедагогика в ее историческом развитии / Е. И. Сявавко. – К.: Наук. думка, 1974.
11. Яновская М. Г. Творческая игра в воспитании младшего школьника / М. Г. Яновская. – М., 1974.

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ИГРЕ

Ирина Федь

кандидат педагогических наук

доцент кафедры теории и практики начального образования

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск Донецкой области, Украина

E-mail: ir.e.k@mail.ru

Аннотация. Народные игры имеют многовековую историю. Они очень разнообразны, потому что отображают разные сферы материального и духовного творчества людей. Каждый народ из поколения в поколение передает народные игры, через которые дети, играясь и забавляясь, познают окружающий мир, совершенствуют свои способности, овладевают многими сферами человеческой деятельности. Игра многими народами используется как средство воспитания. Вместе с другими средствами, она обеспечивает передачу накопленного народом социального опыта от одного поколения другому, обеспечивает развитие личности.

Анализ педагогических исследований подтверждает необходимость использования игры в воспитании личности ребенка. Сегодня игра становится школой социальных отношений для каждого ребенка. Во время игры малыши знакомятся с большим диапазоном человеческих чувств и взаимоотношений, учатся различать добро и зло. Благодаря игре у ребенка формируется способность выявлять свои особенности, определять, как они воспринимаются другими, и появляется потребность строить свое поведение с учетом возможной реакции других.

Ключевые слова: воспитание; игра; игра как средство воспитания; народная педагогика; народные игры; народные игрушки.

FORMING A CHILD'S PERSONALITY AT EARLY SCHOOL AGE WHILE PLAYING

Irina Fed

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Primary

Education Theory and Practice Department

SHEE "Donbas State Pedagogical University"

Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

E-mail: ir.e.k@mail.ru

Abstract. Folk games have century-old history. They are very various because they represent the different spheres of human material and spiritual work.

Every person passes folk games from a generation to a generation, in such a way people play and entertain themselves, cognize the surrounding world, perfect the capabilities, seize many spheres of human activity. A game is used as a means of education by many peoples. Along with other activities it provides the transmission of the social experience accumulated by people from one generation to the other, providing a personality's development.

In pedagogical and psychological literature an issue of game theory is worked out in works by N. Krupska and A. Makarenko. The game, as one of ponderable aids in educating a growing generation, meeting "at the round table", was defined by O. Savchenko, L. Balym, A. Zaika, I. Martyniuk, V. Kyrychok, Ye. Pomytkin, O. Rysenko, V. Knysh, A. Tiutiunnykov and others.

Nobody is interested in games of children's maintenance neither in family nor at school. As a child expresses his/her impressions from surrounding life in games – both positive and negative ones, these games should be analysed: they depict positive or negative influence on children, but do not become the means of education. A game fulfills the educating task only when it is purposefully applied in the single system, when it is managed. Further perfection of primary schoolchildren's playing activity is related to the valuable use in the pedagogical process of all game types as an important means of education. The ability to see and understand the schoolchildren's games does not arise up on itself. It is produced gradually in the process of attentive daily supervisions on maintaining games, on children's behavior in them and is one of main terms necessary for education. Watching games help the teacher understand children, influence on their behavior, on forming character traits. Knowing pupils' features gives an opportunity to the teacher to make up managing games, so they become the effective means of education.

Key words: education; game; game as a means of education; folk pedagogics; folk games; folk toys.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Volkov, H. N. (1999). *Etnopedagogika [Ethnopedagogics]*. Moscow: Yzd. tsentr «Akademyia» [in Russian].
2. *Detskie igrushki i igry raznye. Sobrany na Chigirinshchine Kievskoj gubernii [Children's toys and games are different. Assembled in the Chigirin area of the Kiev province.]*. (1904). Kyiv [in Russian].
3. *Igrushka. Ee istorija i znachenie [The toy. Its history and significance]*. (1912). B.E. Igra (Eds.). Moscow [in Russian].
4. Krupskaja, N. K. (1950). *Pedagogicheskie sochinenija [Pedagogical compositions]*. Moscow [in Russian].
5. Makarenko, A. S. (1954). *Tvory [Works]*. Kyiv [in Russian].
6. Makarenko, A. S. (1950). *Lektsyy o vospytanyy [Lectures about education]*. Moscow [in Russian].
7. Rossikhina, S. (1959). *Russkaia narodnaia igrushka [Russian folk toy]*. Moscow [in Russian].
8. Rubynshtein, S. L. (1948). *Osnovy obshchej psikhologii [Fundamentals of General Psychology]*. Moscow: Yzd. Mynyst. prosveshcheniya RSFSR [in Russian].
9. Rusova, S. (1918). *Doshkilne vykhovannia [Preschool education]*. Katerynoslav [in Russian].
10. Siavavko, E. Y. (1974). *Ukrainskaja etnopedagogika v ee istorycheskom razvitii [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]*. Kyiv: Nauk. Dumka [in Russian].
11. Yanovskaja, M. H. (1974). *Tvorcheskaia igra v vospitanii mladshego shkolnika [Creative play in the education of a younger schoolchild]*. Moscow [in Russian].

Матеріали надійшли до редакції 01.11.2017 р.